

MENAXHIMI I QENVE ENDACAK

**PËRGJEGJËSITË E KOMUNAVE DHE MASAT QË DUHET TË
NDËRMIRREN NGA NIVELI LOKAL PËR NJË MENAXHIM HUMAN, TË
QËNDRUESHËM DHE EFEKTIV TË POPULLSISË SË QENVE ENDACAK**

shtator 2021

“Fondacioni për të Drejtat e Kafshëve”

Fondacioni për të Drejtat e Kafshëve

Masat komunale për menaxhimin e qenve endacak – Kopja I

Botues dhe redaktues kryesor:

Fondacioni për të Drejtat e Kafshëve

Rr. Brahim Ademi, Mati 1, 10000, Prishtinë

Rr. Rexhep Luci, 9/8, 10000, Prishtinë

Tel: +383 (0) 49444237

www.animalrights-rks.org

Autorët:

Elza Ramadani

Arif Aliu

© 2021 **Fondacioni për të Drejtat e Kafshëve**

Të gjitha të drejtat e rezervuara. Ndalohet shumëzimi dhe ribotimi i paautorizuar.

AKRONIMET

AUV - Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë

GNIK - Grupet ndër-institucionale komunale

KSVL - Kap, Sterilizo, Vaksino, Lësho

MAPL - Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal

MBPZHR - Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural

OSHC - Organizatat e shoqërisë civile

UA - Udhëzim Administrativ

QTP - Qendrat për Trajtim të Përkohshëm të kafshëve endacake

PËRMBAJTJA

KONTEKSTI KOSOVAR DHE IDENTIFIKIMI I PROBLEMIT	5
Mungesa e edukimit dhe informimit	7
Çfarë është bërë deri më tani	8
AUTORIZIMET DHE PËRGJEGJËSITË E KOMUNAVE NË RAPORT ME KONTROLLIMIN DHE MENAXHIMIN E QENVE ENDACAK	9
MASAT HUMANE DHE EFEKTIVE TË MENAXHIMIT TË QENVE ENDACAK QË DUHET TË NDËRMIRREN NGA KOMUNAT	11
GRUPET NDËR-INSTITUCIONALE KOMUNALE	11
PLANI I VEPRIMIT	13
FJALËT PËRMBYLLËSE	19

I. KONTEKSTI KOSOVAR DHE IDENTIFIKIMI I PROBLEMIT

Jo aq ndryshe nga problemet e tjera politike, ekonomike dhe sociale me të cilat përballet shteti i Kosovës, qëndron edhe situata e mirëqenies së kafshëve.

Numri i madh i qenve endacak në Kosovë, tregon që vet kafshët që jetojnë në rrugë, poashtu janë të rrezikuara nga shumë faktorë që bëjnë që t'iu cenohet mirëqenia. Qentë endacak janë viktima të braktisjeve nga njerëzit, dhe janë vazhdimisht të rrezikuar nga keqtrajtimet, moti ekstrem, mungesa e ushqimit dhe ujit, mungesa e trajtimit të sëmundjeve, aksidentet në rrugë dhe shumë probleme të tjera.

Deri më tani, janë financuar me dhjetëra projekte të KSVL-së (komunale dhe qendrore) me qëllim të menaxhimit të popullsisë së qenve endacak. Nga rezultatet e këtyre projekteve dhe situata aktuale, mund të vijmë në përfundim që projektet e KSVL-së nuk janë zbatuar në plotësi dhe me profesionalizëm, kurse masat e tjera për zgjidhje afatgjate të këtij problemi nuk janë marrë fare parasysh - vetdijësimi i shoqërisë, edukimi në shkolla, regjistrimi i qenve me pronar dhe kontrolli i mbarështuesve të qenve.

Ashtu siç është thënë më lartë, gjetja e zgjidhjes më efektive dhe të qëndrueshme të zvogëlimit të numrit të qenve në rrugë, mund të bëhet vetëm nëse identifikohen dhe analizohen burimet kyçe të problematikës së qenve endacak nga institucionet përgjegjëse.

Institucionet e mandatuara për trajtimin e problemeve me qen endacak, fatkeqësisht nuk kanë të dhëna të regjistruara në lidhje me ndonjë analizë, studim ose hulumtim specifik kombëtar të bërë në lidhje me situatën e kafshëve të rrugës në Kosovë, i cili do të mund të kontribuonte me një numër të saktë ose fakte empirike mbi burimet kryesore të shtimit të qenve në rrugë.

Parregullsitë dhe problemet kryesore mund të vërehen nga angazhimi i dobët i të gjithë akterëve politik të përfshirë deri më tani, por edhe nga mungesa e madhe e dispozitave ligjore dhe akteve nënligjore për të rregulluar mbajtjen e përgjegjshme të qenve si kafshë shoqëruese dhe sanksionimin e braktisjes së kafshëve në rrugë dhe shkeljeve të tjera ligjore ndaj kafshëve shoqëruese apo edhe kafshëve endacake.

Pavarësisht se nuk ekzistojnë të dhëna empirike, burimet kryesore të qenve endacak në Kosovë identifikohen lehtë dhe janë të përshkruara në vijim:

- 1) Braktisja e qenve dhe këlyshave të pa dëshiruar, nga shumë pronarë¹,
- 2) Shumimi dhe shitja e pakontrolluar nga mbarështuesit e pa regjistruar dhe pa licencuar,

---

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=YTA9v9L61os&t=172s>

- 3) Importi jashtëligjor i kafshëve shoqëruese, dhe
- 4) Riprodhimi i vazhdueshëm i qenve të pa kastruar/sterilizuar në rrugë.

Problemet e kaq shumë braktisjeve të kafshëve në Kosovë ekzistojnë për shkak të mungesës së një strukture shtetërore të regjistrimit të kafshëve shoqëruese deri më tani. Kjo konfirmohet gjithashtu nga raporti vjetor i Komisionit Evropian (Kosovo Report 2020)², i cili thotë se Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë nuk ndërmerr dhe as nuk miraton të gjitha masat e nevojshme për identifikimin dhe regjistrimin e të gjitha kafshëve në territorin e Kosovës.

Duke regjistruar të gjitha kafshët shoqëruese në Kosovë, do të hapet rrugë për të kontrolluar situatën e braktisjes së qenve si kafshë shoqëruese përmes sanksionimit të individëve që braktisin kafshët e tyre shoqëruese në rrugë, monitorimit të mbarështuesve dhe kontrollit të importit nga shtetet tjera. Përveç kësaj, me identifikimin dhe regjistrimin e kafshëve shoqëruese, ato do të mbrohen më mirë nga institucionet shtetërore, si anëtarë të rëndësishëm të shoqërisë sonë.

Në anën tjetër, është e rëndësishme të theksohet që mungon një infrastrukturë shtetërore e strehimit të kafshëve shoqëruese që potencialisht do të përfundonin të braktisura në rrugë.

Strehimi i qenve të pa dëshiruar do të funksiononte vetëm nëse do reduktohej numri i qenve endacak nga braktisjet e shumta dhe blerjet e çrregulluara dhe të papërgjegjshme të kafshëve shoqëruese nga shumë njerëz.

Duke marrë parasysh mundësinë e lehtë të blerjes së kafshëve shoqëruese (qofshin ato edhe të kontrabanduara nga vendet e tjera), dhe nga mungesa e kontrollit/inspektimit të këtyre aktiviteteve jashtëligjore, braktisja e kafshëve shoqëruese pastaj bëhet e paevitueshme.

Po ashtu, një problem tjetër i qartë është fakti se në kurrikulën shkollore të të gjitha niveleve në Kosovë, mungojnë mësimet për mirëqenien e kafshëve dhe mbajtjen e tyre me përgjegjësi. Për më tepër, shteti nuk ka rregulluar kurrë me akte nënligjore, ofrimin e trajnimit për pronarët e mundshëm të kafshëve shoqëruese, as nuk ka organizuar ndonjëherë ndonjë fushatë informative, edhe pse ishte ndarë një buxhet për këtë qëllim dhe në fakt një kompani jokompetente për kryerjen e këtij shërbimi ishte e kontraktuar.³ Rrjedhimisht, si rezultat i kësaj të fundit, shumica e pronarëve të kafshëve shoqëruese kanë pak ose nuk kanë fare informata se si të kujdesen për një kafshë në një mënyrë që respekton plotësisht mirëqenien e tyre.

---

² https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

³ MALA FARM - Unique Identifier Number: 811295197

1. Mungesa e edukimit dhe informimit

Deri më tani, nuk ka pasur asnjë kampanjë informuese të organizuar nga ndonjë institucion i vendit në lidhje me informimin e qytetarëve sa i përket mirëqenies së kafshëve, mbajtjes së përgjegjshme të kafshëve dhe parandalimit të braktisjes së tyre, e as kampanja informuese rreth problematikës së qenve endacak dhe sjelljes së qytetarëve karshi kësaj situate.

Në vitin 2018, AUV ka kontraktuar me tender publik në shumë prej 111,000 Eurove, një kompani jokompetente, për të bërë vetdijësimin dhe anketimin e qytetarëve sa i përket qenve endacak, dhe informimin e qytetarëve rreth projekteve shtetërore për zvogëlimin e numrit të qenve në rrugë. Kompania e kontratuar (Mala Farm - NUI: 811295197), nuk ka bërë asnjë anketim dhe asnjë program vetdijësues për qytetarët e Kosovës gjatë kohëzgjatjes së projektit (2018-2020).

Projektet e KSVL-së dhe projektet e ndërgjegjësimit të qytetarëve kanë ekzistuar gjithmonë në letër, por puna dhe rezultatet nuk shihen askund. Nëse kontratat shtetërore vazhdojnë të jepen në mënyrë sipërfaqësore, pa kërkuar punë konkrete, të realizueshme dhe të matshme, nuk do të ketë përmirësim të situatës së qenve endacak në Kosovë në të ardhmen e afërt.

Ndërgjegjësimi i qytetarëve nuk është konsideruar si diçka e rëndësishme për institucionet e Kosovës. Sipas një studimi të Qendrës Kosovare për Studime të Sigurisë (QKSS)⁴, është gjetur se gjatë periudhës tre-vjeçare (2016-2018), më shumë se gjysma e qytetarëve i kanë përceptuar qentë endacak si kërcënim për sigurinë publike. Në vitin 2016, 55% të qytetarëve i përceptonin qentë endacak si kërcënim për sigurinë e tyre personale, ndërsa në vitin 2017 numri u rrit në 63%. Megjithatë, në vitin 2018, përqindja u ul në 59%.

Siç është thënë më lartë, gjatë vitit 2018 ishte në zbatim projekti shtetëror për kastrim, sterilizim dhe vaksinim, andaj QKSS, në raportin e saj supozon që për shkak të kësaj edhe ka pasur rënie në përceptimin e qytetarëve kundrejt rrezikut të qenve endacak për shoqërinë, por dallimi në përqindje nga vitit 2017 në 2018, është shumë i vogël. QKSS thekson qartë se projektet si KSVL të kombinuara me ngritjen e vetëdijes, janë të rëndësishme për të kontrolluar numrin e qenve endacak dhe përceptimet publike për ta.

“Fondacioni për të Drejtat e Kafshëve” në Kosovë, ka realizuar disa aktivitete monitoruese dhe ka vëzhguar punën e veterinerëve në programin shtetëror të menaxhuar nga AUV, për sterilizimin dhe vaksinimin e qenve endacak (me metodën KSVL) në vitin 2018 dhe në vitin 2020. Për të njëjtën çështje dhe çështje të tjera, organizata është përpjekur të krijojë një

---

⁴ http://www.qkss.org/repository/docs/BKS_Sfidat_e_sigurise_publike_ne_Kosove_15030.pdf

bashkëpunim institucional, për të zbatuar projektet aktive në atë kohë dhe për të promovuar punën e qëndrueshme që kishte të bëjë me menaxhimin e qenve endacak.

Monitorimet e punës së KSVL-së kanë ofruar pasqyrë të qartë të ecurisë së punës, trajtimit të qenve përgjatë projekteve dhe parregullsitë dhe mangësitë që projektet shtetërore kishin dhe të cilat edhe sot vazhdojnë t'i kenë.

2. Çfarë është bërë deri më tani

Metoda KSVL ishte përdorur gjatë projekteve shtetërore në Kosovë, në 2018⁵ dhe në 2020⁶, dhe po ashtu në nivel komunal nga viti 2019. Pëndryshe, Komuna e Prishtinës, ka pasur projekte aktive të KSVL-së qysh nga viti 2014 edhe pse me shumë mangësi dhe parregullsi në të gjitha proceset e projekteve.

Mund të konsiderohet përparësi e madhe që Kosova aplikon këtë metodë dhe jo vrasjen e organizuar institucionale të qenve endacak, siç ka ndodhur para vitit 2017. Do të thotë, Udhëzimi administrativ (MBPZHR) 04/2017⁷, përfshin metodën KSVL si metodën më humane dhe efektive për uljen e numrit të qenve endacak në Kosovë. **Vlen të theksohet që kjo metodë nuk ka efekt nëse në anën tjetër nuk zbatohen edhe masat e tjera përcjellëse dhe të qëndrueshme** siç është parandalimi i braktisjeve duke regjistruar të gjithë qentë si kafshë shoqëruese në Kosovë dhe duke kontrolluar mbarështimin e tyre. **Edhe nëse kastrohen/sterilizohen mijëra qen çdo vit, por braktisjet e qenve të pastertilizuar me pronar nuk ndalen, programet shtetërore të KSVL-së nuk do të ndërpriten kurrë dhe qen endacak do të ketë vazhdimisht.** Ulja e numri të tyre në rrugë, arrihet vetëm me një çasje institucionale strategjike dhe të qëndrueshme.

Përveç aspekteve të cekura më lartë, për të pasur sukses projektet e KSVL-së, projektet e tilla nuk duhet të ndalen përgjatë gjithë vitit dhe duhet të punohet në të gjitha komunat paralelisht në mënyrë që të kastrohen dhe sterilizohen sa më shumë qen të cilët braktisen në rrugë, dhe për të kastruar dhe sterilizuar qentë të cilët ishin këlyshë para një periudhe paraprake kohore.

Në të kaluarën, në projektet shtetërore, shumica e veterinerëve **nuk i kishin lëshuar qentë në të njëjtat vende ku ishin kapur** për sterilizim. Kjo praktikë negative ka krijuar panik për shumë njerëz kur qentë e rinj janë prezantuar në lagjet e tyre. Gjithashtu, kjo praktikë mund të shkaktojë edhe rreziqe të sulmeve të qenve ndaj njerëzve nga frika e një territori të ri për ta. Qentë lidhen me një territor dhe ndryshimi i këtij të fundit mund të sjellë trauma për qentë dhe incidente midis njerëzve dhe qenve.

⁵ Numri i prokurimit: 40800-18-1064-2-1-5

⁶ Numri i prokurimit: 40800-19-6574-2-1-5

⁷ <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15166>

Një e metë tjetër e projekteve shtetërore të vitit 2018 dhe 2020, ka të bëjë kontraktimin e veterinerëve për të kryer shërbimet e KSVL-së. Shumica e veterinerëve të kontraktuar nuk ishin të specializuar në kirurgjinë e kafshëve të vogla siç është qeni apo macja. Nga përvoja e mangët e shumë veterinerëve në trajtimin mjekësor të qenve, ishin paraqitur edhe shumë probleme gjatë kryerjes së punës nga disa subjekte veterinarë përgjatë projekteve shtetërore të KSVL-së.

II. AUTORIZIMET DHE PËRGJEGJËSITË E KOMUNAVE NË RAPORT ME KONTROLLIMIN DHE MENAXHIMIN E QENVE ENDACAK

Me nenin 13, të Ligjit për Veterinarinë janë të caktuara autorizimet dhe përgjegjësitë të cilat i kanë autoritetet komunale në raport me kontrollimin dhe menaxhimin e qenve endacak, të cilat autorizime dhe përgjegjësi duhet t'i ushtrojnë konform procedurave të vendosura nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

Sipas nenit 13, paragrafi 1, pika (a), *Autoritetet Komunale, janë përgjegjëse për regjistrimin e qenve*. Pra, konform kësaj dispozite, Autoritetet Komunale kanë për detyrë që të bëjnë regjistrimin e qenve, pa marrë parasysh a janë qenë me pronar apo pa pronar.

Ndërsa, sipas nenit 13, paragrafi 1, pika (b), të Ligjit për Veterinarinë, Autoritetet Komunale kanë për detyrë që të bëjnë vaksinimin e qenve kundër tërbimit dhe dehelmentizimin kundër ekinokokëve. Neni 13, paragrafi 1, pika (c), e Ligjit për Veterinarinë, parasheh se Autoritetet Komunale janë të detyruara të bëjnë kapjen e qenve endacak dhe në rast nevojë të përdorin eutanazinë ndaj tyre, ndërsa sipas pikës (d) të këtij paragrafi, Autoritetet Komunale, në rast se përdorin eutanazinë, atëherë të njëjtit kanë për detyrë të bëjnë edhe largimin e trupave dhe hedhjen e tyre në një vend të sigurt. Detyrim tjetër i Autoriteteve Komunale në raport me kontrollimin dhe menaxhimin e qenve endacakë është edhe detyrimi për themelimin e vendeve për përkujdesjen e qenve. Sipas nenit 13, paragrafi 1, pika (e), Autoritetet Komunale kanë për detyrë themelimin e vendeve për përkujdesje për qentë.

Ashtu siç është cekur edhe më lartë, autorizimet dhe përgjegjësitë e caktuara me nenin 13 të Ligjit për Veterinarinë, Autoritetet Komunale duhet t'i ushtrojnë konform procedurave të caktuara nga Ministria e Bujqësisë Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. Duhet të potencohet që përveç **Udhëzimit Administrativ për Kushtet Teknike të cilat duhet Plotësuar Qendrat e Trajtimit**

të Përkohshëm të Kafshëve Endacake⁸, të cilin e ka nxjerrur Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, me të cilin ka obliguar komunat që të themelojnë qendra për trajtim të përkohshëm të kafshëve endacake, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, nuk ka nxjerrë ndonjë udhëzim administrativ tjetër konform nenit 13, të Ligjit për Veterinarinë.

Është më rëndësi të potencohet se në vitin 2015, Komuna e Vushtrrisë, duke u bazuar në Ligjin për Vetëqeverisje Lokale⁹, ka nxjerrë Rregulloren për Kushtet e Mbajtjes së Qenve dhe Maceve dhe Mënyrën e Veprimit në Rast të Braktisjes ose Humbjes së Tyre. Me nenin 16 dhe 17 të kësaj rregulloreje, është paraparë çështja e themelimit dhe funksionimit të strehimoreve. Neni 16, i kësaj rregulloreje përcakton se themelimi i strehimoreve duhet të kalojë përmes AUV, përkatësisht subjektet që themelojnë strehimore duhet të licencohen pranë AUV. Me nenin 17, të Rregullores për Kushtet e Mbajtjes së Qenve dhe Maceve dhe Mënyrën e Veprimit në Rast të Braktisjes ose Humbjes së Tyre, janë të rregulluara rastet se si të veprohet me qentë pa pronar. Sipas këtij neni, strehimoret të cilat operojnë brenda Komunës së Vushtrrisë, të themeluar konform legjislacionit në fuqi, duhet që secilën kafshë pa pronar ta marrin nën kujdesin e tyre, dhe të njëjtën pas trajtimit, (kastrimit, sterilizimit, vaksinimit dhe vendosjes së mikroçipit) ta ofrojnë për adoptim për personat e interesuar. Me nenin 18 të Rregullores për Kushtet e Mbajtjes së Qenve dhe Maceve dhe Mënyrën e Veprimit në Rast të Braktisjes ose Humbjes së Tyre, parashihet se strehimoret e themeluara do t'i strehojnë qentë dhe macet si në vijim: 1). *Qentë dhe macet e humbura deri në kthimin të mbajtësi i tyre;* 2). *Qentë dhe macet braktisura, për të cilat nuk mund të vërtetohet identiteti i mbajtësit;* 3). *Qentë dhe macet për të cilat mbajtësi i tyre nuk mund të sigurojë kushtet e parapara për mbajtjen e tyre.*

Duhet theksuar se me nenin 19 të Rregullores për Kushtet e Mbajtjes së Qenve dhe Maceve dhe Mënyrën e Veprimit në Rast të Braktisjes ose Humbjes së Tyre, është e rregulluar çështja e regjistrimit të qenve dhe maceve. **Sipas kësaj dispozite, të gjithë mbajtësit e qenve apo maceve janë të detyruar që t'i regjistrojnë kafshët e tyre pranë qendrës së komunës për regjistrimin e kafshëve.**

---

⁸ Neni 2, paragrafi 3, i Udhëzimit Administrativ për Kushtet Teknike të cilat duhet Plotësuar Qendrat e Trajtimit të Përkohshëm të Kafshëve Endacake, parasheh që “Komunat janë të obliguara që të kenë qendër për trajtim të përkohshëm të kafshëve si dhe të sigurojnë vendin e veçantë për hedhjen e sigurt e trupave të kafshëve të ngordhura.”

⁹ Në Ligjin për Vetëqeverisje Lokale, përkatësisht në nenin 17, të këtij ligji, parashihen kompetencat vetanake të komunës. Në nenin 17, paragrafi 1, pika (e), parashihet se komuna ka kompetencë që të kujdeset për mbrojtjen e mjedisit lokal, ndërsa në pikën (j) të këtij paragrafi, parashihet se komunat kanë kompetencë që të kujdesen për ofrimin e përkujdesit publik primar shëndetësor, kurse pika (s) e këtij paragrafi parasheh se komuna është kompetente për çdo çështje tjetër që nuk është përjashtuar shprehimisht nga kompetenca e tyre, apo që nuk i është parcaktuar një autoriteti tjetër. Marrë për bazë faktin se çështja e kontrollimit dhe menaxhimit të qenve endacak, është çështje që pikë së pari ka të bëjë shëndetin publik, pasataj e njëjta hyn si çështje e mjedisit lokal, atëherë komunat konform këtyre dispozitave kanë për detyrë që të bëjnë kontrollimin dhe menaxhimin e qenve endacak

III. MASAT HUMANE DHE EFEKTIVE TË MENAXHIMIT TË QENVE ENDACAK QË DUHET TË NDËRMIRREN NGA KOMUNAT

Një gamë e masave duhet të merren parasysh për t'u realizuar një program i suksesshëm dhe efektiv i menaxhimit të popullsisë së qenve endacak në Kosovë. Këto masa të rëndësishme janë:

1. Identifikimi dhe regjistrimi i qenve si kafshë shoqëruese në tërë Republikën e Kosovës
2. Edukimi në shkolla dhe vetdijësimi i shoqërisë
3. Kontrolli i rreptë i mbarështimit dhe shitjes së qenve
4. Subvencionimi i kastrimit dhe sterilizimit të qenve me pronar
5. Kontrolli i vazhdueshëm i riprodhimit të qenve në rrugë përmes metodës KSVL
6. Qendrat për Trajtim të Përkohshëm (QTP) dhe qendrat e shpëtimit
7. Prezantimi i 'kujdestarëve të lagjes për kafshët endacake'
8. Kontrolli i qasjes në resurse

Akterët e përfshirë duhet të përshtaten me konceptin e **grupeve ndër-institucionale** dhe duhet të angazhohen, koordinohen dhe të konsultohen gjatë tërë kohës mes vete, për zbatimin e **PKGJ**-së të strategjisë. Këto grupe do të jenë përgjegjëse për mbarëvajtjen e punëve (shiko pikën 4). Ato duhet gjithashtu të jenë të përfshira në dhënien e rekomandimeve për t'u përmirësuar programi në rast nevoje. Problemet dhe dështimet duhet të shihen si mundësi për të përmirësuar programin.

IV. GRUPET NDËR-INSTITUCIONALE KOMUNALE

Akterët e përfshirë duhet të krijojnë **'grupet ndër-institucionale komunale (GNIK)'** dhe duhet të angazhohen, koordinohen dhe të konsultohen gjatë tërë kohës mes vete, për zbatimin e masave të qëndrueshme të menaxhimit të qenve endacak. Këto grupe do të jenë përgjegjëse për mbarëvajtjen e punëve brenda komunave respektive. Ato duhet gjithashtu të jenë të përfshira në dhënien e rekomandimeve për t'u përmirësuar programi në rast nevoje.

Krijimi i 'Grupeve Ndër-Institucionale Komunale (GNIK)' në çdo komunë, do të shërbente si mekanizëm i fuqishëm, në mënyrë që masat e propozuara në këtë strategji, të zbatohen me seriozitet dhe efikasitet, nga të gjitha palët e mandatuara. GNIK raportojnë tek grupi ndër-institucional, i cili udhëhiqet nga Qeveria e Kosovës.

GNIK-të formohen nga entitetet lokale publike apo edhe private të cilat bashkëveprojnë për t'i përmbushur obligimet ligjore dhe kontraktuale të të gjitha palëve të përfshira me një **plan kohor, plan veprimi** dhe duke respektuar **indiktorët e PKGJ-së**.

Palë të interesit konsiderohen entitetet e listuara më poshtë:

- Pushteti lokal/komunat - drejtoria e bujqësisë, arsimit, shëndetësisë, institucionet e sigurisë, informimit, inspektorët dhe zyrtarët policor
- Komuniteti veterinar - inspektorët veterinar, shoqatat profesionale veterinare, grupet joformale veterinare
- Komuniteti akademik me përvojë përkatëse - d.m.th., ekspertë të sjelljes së kafshëve, doktorë të veterinarisë, ekspertë të sociologjisë, ekologjisë dhe epidemiologjisë
- Komuniteti i OJQ-ve - lokale, kombëtare dhe ndërkombëtare për mirëqenien e kafshëve, të drejtat e kafshëve dhe shëndetin publik
- Mediat kombëtare dhe lokale - për edukim dhe vetdijësim të shoqërisë dhe promovim të masave lokale dhe qendrore për menaxhim të popullsisë së qenve endacak
- Komuniteti lokal - banorët e lagjeve, përfshirë pronarët e qenve

Qeveria e Kosovës është një ndër akterët më të rëndësishëm të tërë procesit, megjithatë, niveli lokal është shumë i rëndësishëm për zbatimin e mirëfilltë dhe efikas të të gjithë strategjisë.

Sa i përket nivelit qendror, kjo strategji nuk mund të gjejë zbatim të plotë pa angazhim serioz të akterëve të mëposhtëm:

- Ligjvënësit - departamentet përkatëse të ministrive për të shkruar, aprovuar dhe zbatuar legjislacionin në fuqi, sa i përket mbrojtjes së mirëqenies së kafshëve dhe çdo fushe që ndërlidhet me këtë aspekt
- Ekzekutuesit/zbatuesit e legjislacionit (inspektorët, policia, prokurorët) - ka rëndësi të madhe zbatimi i menjëhershëm i politikave, ligjeve dhe rregulloreve për mirëqenien e kafshëve, kontrolli i qenve me pronar dhe zbatimi i masave të menaxhimit të popullsisë së qenve
- Edukatorët në shkolla - komuniteti duhet të jetë i informuar dhe i vetdijësuar sa i përket raporteve njeri-kafshë, të kuptojë mirë rolin e tij që të ndihmojë në situatën e qenve të pastrehë dhe asesi të ndërmarrë veprime jashtëligjore dhe jo etike, siç është helmimi apo vrasja e kafshëve të rrugës

Grupet ndër-institucionale duhet të formohen nga të gjithë akterët si më lartë, apo edhe akterë të tjerë shtesë, siç mund të jetë edhe sektori privat ekonomik. Mbledhjet e grupeve në fjalë parashihet të mbahen çdo tre muaj, për të raportuar mbi situatën e qenve endacak.

Gjithsesi vlen të theksohet se këto grupe nuk e kanë efektin e dëshiruar nëse nuk përbëhen parimisht nga institucionet publike dhe pastaj të shtohen apo ftohen edhe akterë të tjerë të rëndësishëm, siç janë organizatat e shoqërisë civile.

V. PLANI I VEPRIMIT

Menaxhimi efektiv i popullsisë së qenve është një angazhim i përhershëm, me masat e përshkruara më lartë, por edhe masa të reja që evoluojnë me kalimin e kohës duke u bazuar në situatat aktuale dhe gjithmonë duke identifikuar burimet e problemit. Kjo kërkon një kombinim të veprimeve të një sistemi të qëndrueshëm qeverisës duke pasur mbështetje politike dhe shoqërore. Për të zbatuar kprograme të qëndrueshme dhe efektive të menaxhimit të popullsisë së qenve endacak, duhet të aplikohen masat në vijim:

Nr.	Masat e propozuara	Institucionet përgjegjëse	Afati kohor	Rezultatet e pritura	Objektivat/fushat ndërhyrëse	Masat për zbatim
<i>A</i>	<i>LUFTIMI I BURIMEVE TË QENVE ENDACAK</i>					
1	Kontrolli i qenve me pronar dhe ngritja e vetdijës					
1.1.	Organizimi i kampanjave vetdijësuese	Komunat	2022 e tutje	Vetdijësimi i njerëzve për benefitet shëndetësore të kastrimit dhe sterilizimit dhe parandalimi i lindjeve të padëshiruara	Edukimi dhe vetdijësimi i njerëzve për mbajtje të përgjegjshme të kafshëve shoqëruese	Planifikim buxhetor dhe tenderim i kompanive profesionale për organizim të kampanjave vetdijësuese

1.2.	Identifikimi dhe regjistrimi efektiv i qenve me pronar	MBPZHR, AUV, Komunat	2021 e tutje	Parandalimi dhe ndëshkimi i braktisjeve, sipas UA (MBPZHR) 02/2018 & UA (MBPZHR) 02/2021	Puna veterinare në terren	Planifikim & alokim buxhetor dhe kontraktim i vazhdueshëm i veterinerëve
1.3.	Kontraktimi i veterinerëve me përvojë në trajtimin mjekësor të kafshëve të vogla	AUV, Komunat	2021 e tutje	Kastrimi dhe sterilizimi i qenve me pronar për të ndihmuar në zvogëlimin e lindjeve të padëshiruara dhe të paplanifikuara të qenve	Parandalimi i lindjeve të padëshiruara dhe të paplanifikuara të qenve si kafshë shoqëruese dhe rrjedhimisht edhe parandalimi i braktisjeve	Planifikim dhe alokim buxhetor dhe kontraktim i subjekteve veterinare
B	<i>KONTROLLI INSTITUCIONAL I PROGRAMEVE TË MENAXHIMIT TË POPULLSISË SË QENVE</i>					
1	Monitorimi nga inspektorët dhe policia					

1.1.	Angazhimi i inspektorëve dhe policisë	AUV, Komunat, MPB	2021 e tutje	Kontrolli i pronarëve të qenve (regjistrimi dhe mbajtja e përgjegjshme), mbarështuesve dhe tregjeve të kafshëve	Respektimi i ligjeve dhe mirëqenia e kafshëve	Planifikim buxhetor dhe angazhim i resurseve njerëzore shtesë
1.2.	Krijimi i një programi për trajtimit emergjente të kafshëve	AUV, Shoqatat Veterinare, Komunat	2022 e tutje	Krijimi i një strukture për kujdes 24/7 për kafshët	Kujdes i duhur dhe i vazhdueshëm veterinar për kafshët dhe mbështetje për qytetarët që kujdesen ose shpëtojnë kafshë të sëmura ose të lënduara	Planifikim buxhetor dhe angazhim institucional
C	<i>PROGRAMET HUMANE TË REDUKTIMIT TË QENVE TË RRUGËS</i>					
1	Qendrat Për Trajtim të Përkohshëm të kafshëve endacake dhe tenderimi i vazhdueshëm i programeve të KSVL-së paralelisht nga të gjitha komunat					
1.1.	Kontraktimi i subjekteve veterinarë për trajtim mjekësor të qenve të rrugës	Komunat	2022 e tutje	Të gjitha komunat të kenë (ose të licencojnë) QTP-të për trajtim të kafshëve endacake sipas	Krijimi i një sistemi të qëndrueshëm për zbatimin e programeve të KSVL	Planifikim buxhetor dhe ngritje të kapaciteteve për Komunat për zbatimin e projekteve

				UA (MBPZHR) 04/2017		
1.2.	Identifikimi dhe regjistrimi i qenve të rrugës	AUV, Komunat	2022 e tutje	Identifikimi me mikroçip i qenve të rrugës në emër të komunës ku janë kapur	Të ketë kontroll shtetërore të qenve të rrugës	Planifikim buxhetor, kontraktimi i veterinerëve dhe sigurimi i mikroçipave për qentë endacak
2	Gropat septike për asgjësim të sigurt të kafshëve të vdekura					
2.1.	Alokimi i hapësirës në të gjitha komunat për asgjësim të sigurt të kafshëve të vdekura	Komunat	2021 e tutje	Të ketë më shumë siguri sa i përket shëndetit publik	Asnjë kafshë e vdekur në hapësira publike ku rrezikohet shëndeti publik	Planifikim buxhetor, monitorim dhe menaxhim i mirëfilltë i Komunave për implementim të Projektit
D	EDUKIMI NË SHOQËRI DHE SHKOLLA					
1	Edukimi i shoqërisë					

1.1.	Organizimi i rregullt i kampanjave informuese në TV dhe rrjete sociale	Komunat, OSHC-të	2021 e tutje	Të ketë vazhdimisht informata të nevojshme për të gjithë njerëzit, ata që mbajnë qen ose edhe ata që planifikojnë të mbajnë qen	Ngrijta e vetëdijes së komunitetit për mbajtje të qenve dhe burimit të qenve endacak	Planifikim buxhetor
2	Edukimi në shkolla					
2.1.	Organizimi i aktiviteteve/ligjëratave në shkolla fillore dhe të mesme për mirëqenie të kafshëve dhe mbajtje të përgjegjshme	Komunat, OSHC-të	2022 e tutje	Edukimi i gjeneratave të reja për mbajtje të përgjegjshme të kafshëve, dhe si të sillen në prani të kafshëve endacake	Edukimi i gjeneratave të reja për të siguruar mirëqenie më të mirë të kafshëve dhe mbajtje të përgjegjshme të qenve	Planifikim buxhetor dhe angazhim i resurseve njerëzore (mësuesve, arsimtarëve)
2.2.	Trajnimi i mësuesve për mbrojtje dhe mirëqenie të kafshëve	Komunat, OSHC-të, Entitetet publike dhe private	2022 e tutje	Të sigurohet që mësuesit dhe arsimtarët janë të trajnuar të ofrojnë informata të sakta për mirëqenien	Ofrimi i informatave për gjeneratat aktuale dhe të ardhshme për mirëqenien dhe mbrojtjen e kafshëve	Bashkëpunimi dhe angazhimi i OSHC-ve profesionale të kryejnë trajnimin e mësuesve

				dhe mbrojtjen e kafshëve		
E	KONTROLLI I QASJES NË RESURSE					
1	Kontrolli i lëvizjes së qenve endacak përmes kontrollit të resurseve					
1.1.	Pikat e ushqimit dhe ujit të freskët për kafshët endacake	Komunat	2021 e tutje	Krijimi i pikave të ushqimit dhe ujit të freskët në të gjitha komunat, larg nga trafiku dhe zonat me frekuentim të lartë	Krijimi i një strukture të përkohshme të kujdesit për kafshët endacake, në mungesë të strehimit adekuat	Planifikim buxhetor dhe të resurseve të reja njerëzore
1.2.	Grumbullimi i rregullt i mbeturinave	Komunat	2021 e tutje	Shmangja e prezencës së numrit të madh të qenve, sidomos në hapësirat afër spitaleve, shkollave, qerdheve	Pastërti më e madhe në hapësirat publike dhe shmangje e prezencës së qenve endacak pranë shportave të mbeturinave	Planifikim buxhetor
F	KUJDESTARËT E PËRKOHSHËM TË LAGJES PËR QENTË ENDACAK					
1	Vendosja e ‘kujdestarëve të lagjes’ për kujdesin ndaj kafshëve endacake në të gjitha komunat					

1.1.	Vendim për themelimin e kujdestarëve të lagjes për kafshët endacake dhe kompetencat e tyre	MBPZHR, MAPL, Komunat	2021-2022	Monitorimi i numrit të qenve endacak dhe kushtet/jetën e tyre në komunitet	Qasje institucionale e monitorimit dhe menaxhimit të qenve të rrugës	Planifikim buxhetor dhe angazhim i resurseve të reja njerëzore
1.2.	Subvencionimi dhe angazhimi i kujdestarëve të lagjes për të ofruar ushqim dhe ujë për kafshët endacake	MBPZHR, MAPL, Komunat	2022-2023	Angazhimi i individëve në kapacitetin e kujdestarëve të lagjes për kafshët endacake për të menaxhuar si duhet qentë endacak	Krijimi i një strukture të kujdesit për qentë endacak për të parandaluar sëmundjet dhe aksidentet në mungesë të strehimit të mirëfilltë	Planifikim buxhetor dhe angazhim i resurseve të reja njerëzore

VI. FJALËT PËRMBYLLËSE

Menaxhimi efektiv, human dhe i qëndrueshëm i popullsisë së qenve endacak mund të ketë sukses vetëm me angazhim serioz institucional dhe zbatim të plotë të masave të propozuara më lartë. Është shumë e rëndësishme që akterët institucionalë të organizojnë një apo më shumë takime punuese sa më shpejtë dhe të analizojnë implikimet buxhetore të zbatimit të masave të qëndrueshme të menaxhimit të popullsisë së qenve endacak siç janë propozuar në këtë dokument. Poashtu, për t'u siguruar zbatimin e vazhdueshëm dhe

efektiv i këtyre masave, monitorimi i programeve të menaxhimit të popullsisë së qenve endacak, është pjesë kyçe e një programi efektiv.

Gjithashtu është tejet e rëndësishme të theksohet që masat e propozuara më lartë, nuk duhet të ndërmerren si të vetme, por duhet të konsiderohen të gjitha masat për të pasur sukses menaxhimi i qëndrueshëm dhe human i popullsisë së qenve endacak në Kosovë.

Duhet të theksohet se zbatimi i të gjitha masave duhet të përcillet vazhdimisht edhe me informim dhe vetdijësim të shoqërisë për mirëqenie të kafshëve dhe mbajtje të përgjegjshme të kafshëve shoqëruese, përmes organizimit të kampanjave vetdijësuese në mënyrë që të parandalohet rritja e vazhdueshme e qenve endacak në Kosovë.